

УДК 811.161.2

DOI: <https://doi.org/10.32342/3041-217X-2025-2-30-15>

ОЛЕНА ТУРЧАК

кандидат філологічних наук, доцент,
Університет імені Альфреда Нобеля (Україна)
<https://orcid.org/0009-0004-5281-3174>

ГЕННАДІЙ ОНИЩЕНКО

кандидат філологічних наук, доцент,
НТУ «Дніпровська політехніка» (Україна)
<https://orcid.org/0000-0003-1993-4041>

КОГНІТИВНА МЕТАФОРА ЯК СПОСІБ МЕНТАЛЬНОГО ТВОРЕННЯ ДІЙСНОСТІ В РОМАНІ ТАРАСА ПРОХАСЬКА *НепрОсті*

Стаття присвячена аналізу когнітивної метафори як способу ментального відображення дійсності в романі Тараса Прохаська «НепрОсті». У центрі уваги перебуває питання того, яким чином метафоричні моделі структурують художній світ твору та передають особливості авторського світобачення. *Мета* дослідження – визначити особливості функціонування когнітивної метафори як способу ментального відображення дійсності у творі Тараса Прохаська, з'ясувати її роль у формуванні образної системи твору та авторського бачення дійсності. Меті підпорядковане розв'язання таких *завдань*: розглянути теоретичні основи аналізу когнітивної метафори в межах когнітивної лінгвістики як методологічної бази дослідження художнього тексту; проаналізувати наявні класифікації та типи когнітивних метафор у мові; визначити, які типи когнітивних метафор представлені у творі, як проявляється взаємозв'язок між концептуальними структурами та метафоричним мисленням; дослідити роль та функції когнітивної метафори у формуванні та репрезентації ментальної картини світу, відображеної в романі.

Матеріалом дослідження виступає текст роману *НепрОсті*, що вирізняється високою метафоричністю, багатшаровістю символів і внутрішньою філософічністю. Аналіз здійснено за допомогою *методів* когнітивного та контекстуального аналізу з урахуванням філософсько-антропологічних та онтологічних підходів до інтерпретації художнього твору. У процесі роботи виявлено низку концептуальних сфер, які організують художній простір роману: пам'ять, історія, природа, шлях, доля, голос, любов, простір. Кожна з цих сфер конструюється через метафоричні моделі, які надають їм динамічності, внутрішньої глибини та екзистенційного наповнення.

Виокремлено групи структурних, орієнтаційних та онтологічних метафор. Структурні метафори на зразок «життя – подорож», «історія – місце» та «лист – пам'ять» формують нарративну логіку роману: життя персонажів осмислюється як шлях, пов'язаний із освоєнням простору, поверненням до витоків та пошуком ідентичності. Орієнтаційні метафори «рух догори – прозріння», «рух униз – темрява» відображають внутрішні зміни героїв і їхній духовний досвід. Онтологічні метафори, серед яких «людина – всесвіт», «любов – рівновага світу», «голос – життєва сила», увиразнюють філософсько-екзистенційний вимір твору, де внутрішній стан особистості визначає якість її зв'язку зі світом.

Окрему увагу приділено тому, як через метафору вибудовується образ пам'яті як способу повернення, збору та переосмислення родової та індивідуальної історії. Пам'ять у романі є простором, що здатний зберігати наявне й водночас трансформувати його, а листи й голоси виступають матеріальними носіями цієї пам'яті.

З'ясовано, що у романі Т. Прохаська метафора виконує такі функції: *когнітивну* (концептуалізуючу) (структурує досвід героїв, дає їм спосіб осмислити реальність: «життя – шлях», «доля – спрямування»); *інтерпретаційну* (допомагає персонажам переосмислювати історію власного роду та подій, що визначили їхнє існування: «історія – місце»); *емоційно-ціннісну* (передає внутрішні стани,

духовні зрушення, екзистенційні переживання: «рух у темряві – пошук істини»); *естетичну* (поетичну) (створює художню образність і унікальну поетику тексту); *філософсько-екзистенційну* (формує авторське розуміння буття, взаємин людини зі світом: «людина – всесвіт»); *ідентифікаційну* (пов'язує людину з ландшафтом, родом, пам'яттю місця: «місце – ключ до історії»); *комунікативно-пам'яттєву* (забезпечує передачу досвіду між поколіннями, фіксацію голосу, тяглість пам'яті: «лист – пам'ять», «голос – життя»).

Результати дослідження засвідчують, що метафора в романі функціонує як основа конструювання художньої реальності, як спосіб формування авторської картини світу й як інструмент репрезентації досвіду персонажів. Когнітивна метафора забезпечує зв'язок між тілесним і духовним, індивідуальним і колективним, історичним і міфологічним вимірами людського буття. Таким чином, у романі реалізовано модель світу, де мова не описує реальність, а творить її.

Ключові слова: когнітивна метафора, структурна метафора, орієнтаційна метафора, онтологічна метафора, просторово-часова метафора, метафора взаємодії.

Для цитування: Турчак, О., Онищенко, Г. (2025). Когнітивна метафора як спосіб ментального відображення дійсності в романі Тараса Прохаська *Непрости*. *Alfred Nobel University Journal of Philology*, 2 (30), 280-301, DOI: <https://doi.org/10.32342/3041-217X-2025-2-30-15>

For citation: Turchak, O., Onyshchenko, H. (2025). Cognitive Metaphor as a Means of Mental Representation of Reality in Taras Prokhasko's *The UnSimple*. *Alfred Nobel University Journal of Philology*, 2 (30), 280-301, DOI: <https://doi.org/10.32342/3041-217X-2025-2-30-15>

Лінгвістична наука з давніх часів до сьогодення пройшла тривалий період розвитку. За цей час сформувалися різні підходи до вивчення мови – від опису її внутрішньої структури до аналізу соціальних, психічних і когнітивних чинників мовленнєвої діяльності. Структуралістський підхід розглядає мову як систему взаємопов'язаних елементів, де значення окремого елемента визначається через відношення до інших елементів системи. Функціональний підхід акцентує увагу на комунікативній ролі мови. Психолінгвістичний підхід зосереджується на механізмах мовлення як виявах психічної діяльності й вивчає процеси породження та сприйняття мовлення, вплив мови на психічний розвиток людини. Соціолінгвістичний підхід досліджує зв'язок мови із соціальними умовами її функціонування. Культурно-лінгвістичний підхід спрямований на вивчення взаємозв'язку мови й культури, він зосереджує увагу на ролі мовних засобів у відображенні та формуванні культурних цінностей, світогляду, ментальних особливостей. Генеративний підхід акцентує увагу на внутрішніх механізмах мовної компетенції людини, розглядаючи мову як систему правил, що продукує необмежену кількість граматично правильних речень. Прагматичний підхід вивчає мову в процесі її функціонування, аналізуючи, як комуніканти використовують мовні засоби для досягнення певних цілей у конкретних ситуаціях, де особлива увага приділяється мовним актам, контекстуальним значенням і намірам мовців.

У другій половині ХХ ст. в мовознавстві посилюється роль когнітивного підходу до вивчення мови, який і досі залишається одним із провідних. Згідно з цим підходом мовні одиниці не лише відображають дійсність, а й беруть активну участь у її конструюванні, впливаючи на процеси пізнання та формування світогляду мовців, тобто мова розглядається не ізольовано, а як складова пізнавальних процесів та мислення. Згодом розвивається соціокогнітивний підхід, який поєднує соціальні й когнітивні аспекти мови та вивчає, як соціальні чинники впливають на когнітивні процеси, що лежать в основі мовлення.

Останні десятиліття відзначаються помітним переосмисленням ролі метафори в структурі людського мислення. Якщо в традиційній риторичі та поезії метафора розглядалася як фігура мови, яка виконує декоративну або стилістичну функцію, то сучасна когнітивна лінгвістика трактує її як універсальний когнітивний механізм, що організовує наш досвід, формує концепти та структурує процес пізнання. Ця парадигмальна зміна, започаткована Дж. Лакоффом і М. Джонсоном у праці «*Метафори, якими ми живемо*» [Lakoff, Johnson, 1980], стала підґрунтям для формування нової галузі – когнітивної метафорології, яка нині виходить далеко за межі лінгвістики, охоплюючи філософію, психологію, нейронауку, соціальні комунікації та цифрові дослідження.

У межах когнітивної теорії значення метафори як результату естетичної гри мови відходить на другий план, набуваючи статусу *засобу концептуалізації*: вона дозволяє осмислювати абстрактне через конкретне, невидиме через зриме, інтелектуальне через тілесне. Цю ідею розвивають як класичні представники теорії (Дж. Лакофф і М. Джонсон [Lakoff, Johnson, 1980], М. Тюрнер [Turner, 1996], З. Ковечес [Kövecses, 2018, 2012, 2010], Р. Гіббс [Gibbs, 2012]), так і сучасні дослідники.

Праці останніх років, об'єднані темою когнітивної метафори, відображають сучасну динаміку її розвитку – від фундаментальних когнітивно-філософських узагальнень до експериментальної перевірки й соціокультурних застосувань. Зокрема, дослідження Сянг Джен [Jin, 2024], Зіфай Го [Guo, 2023], Н. Черкас [Cherkas, 2024] і Лай Піна Фана [Fan, 2018] закладають філософсько-теоретичні основи метафоричного мислення, тоді як праці Г. Дж. Стіна [Steen, 2023], М. Тейч, В. Ліла та Ю. Джоста [Teich та ін., 2025] і М. Медсена [Madsen, 2016] розробляють моделі його когнітивного, психологічного та емпіричного функціонування. Розвідка О. Кульчицької [Kulchytska, 2022] та студія А. Барселони Санчеса [Barcelona Sánchez, 2023] демонструють прикладні та соціокультурні виміри когнітивної метафори в художньому, гендерному та дискурсивному контекстах.

Аналіз сучасних праць дозволяє визначити декілька напрямів дослідження когнітивної метафори, які створюють певний науковий тренд. Так, праці Н. Черкас, С. Джен, З. Го, можна об'єднати у *філософсько-теоретичний напрям* [Cherkas, 2024], [Jin, 2024], [Guo, 2023]. Вони зосереджені на уточненні концептуальних меж метафори, розробленні класифікацій метафоричних доменів і виявленні зв'язку між когніцією, мовою та досвідом; інтегрують когнітивну лінгвістику з філософією мови, показуючи, що метафора не лише відображає знання, а й творить його. Такий підхід підкреслює онтологічну функцію метафори як засобу буттєвого осмислення світу, що поєднує логічне, емоційне та тілесне.

Праця О. Кульчицької демонструє розвиток когнітивної метафори в дискурсивних середовищах в руслі *дискурсивно-прикладного напрямку*. Авторка аналізує пейоративні метафори в художньому тексті, показуючи, як вони моделюють емоційну сферу сприйняття [Kulchytska, 2022]. Це дослідження засвідчує, що метафора функціонує як когнітивно-емоційний конструкт, який об'єднує сприйняття, мислення та оцінку.

Прагнення до наукової верифікації теорії концептуальної метафори знайшло відображення в *емпірично-експериментальному напрямі* – у працях М. Медсена [Madsen, 2016], М. Тейч, В. Ліла та Ю. Джоста і Дж. Стіна. У статті «*Діахронічний аналіз даних підтримує та вдосконалює теорію концептуальної метафори*» [Teich та ін., 2025] за допомогою корпусних і статистичних методів показано, що базові метафоричні схеми залишаються стабільними, хоча їхні лексичні реалізації змінюються діахронно. Дж. Стін у статті «*Мислення метафорами, швидке і повільне*» розробляє теорію навмисної метафори (DMT), поєднуючи когнітивну теорію з психологією мислення Д. Канемана. Метафора у DMT функціонує у двох режимах – автоматичному (швидкому) та рефлексивному (повільному) – отже, описується як динамічний процес осмислення, а не статична структура [Steen, 2023]. Дослідження А. Барселони Санчеса доводить, що метонімічне мислення є важливим механізмом інтерпретації не лише в окремих мовних одиницях, а й у ширшому дискурсивному контексті [Barcelona Sánchez, 2023].

Такі дослідження виводять когнітивну метафорологію за межі гуманітарної теорії, надаючи їй статус інтердисциплінарної наукової моделі, що поєднує когнітивні, нейропсихологічні та комп'ютерно-лінгвістичні підходи.

Аналіз зазначених праць виявляє кілька визначальних методологічних тенденцій сучасної когнітивної метафорології:

- *інтеграція дисциплін*: метафора дедалі частіше досліджується на перетині лінгвістики, філософії, психології, когнітивної науки та штучного інтелекту;
- *емпіризація теорії*: використання корпусних, нейролінгвістичних та експериментальних методів спрямоване на кількісне підтвердження СМТ;
- *динамізація моделі*: від розуміння метафори як мапування між доменами досвід переходить до моделі когнітивного процесу, який може бути свідомим або автоматичним;
- *соціальна релевантність*: зростає інтерес до ролі метафори у формуванні суспільних і культурних наративів, що зумовлює появу напрямів на кшталт *metaphor framing studies*;

– *філософсько-антропологічна реінтерпретація*: через філософію мови метафора розглядається як спосіб буттєвого осмислення світу, що має екзистенційний та пізнавальний потенціал.

Отже, сучасні дослідження когнітивної метафори свідчать про становлення нової наукової парадигми, у якій метафора розуміється як інтегративний механізм людського пізнання. Вона одночасно є інструментом мислення, засобом комунікації та способом онтологічного самовираження.

У межах когнітивного та соціокогнітивного підходів зростає науковий інтерес до вивчення конкретних когнітивних механізмів, за допомогою яких мова формує пізнавальний досвід людини, структурує її знання. Фактично йдеться про *антропоцентричний підхід*, на основі якого сьогодні базується когнітивна лінгвістика, що розглядає мову як допоміжний засіб у пізнавальній діяльності людини. Одним із таких механізмів є когнітивна метафора, що розглядається не як стилістична фігура, а як фундаментальний спосіб концептуалізації дійсності, базовий механізм мислення, спосіб перенесення знання з однієї концептуальної сфери на іншу. Когнітивна метафора – це результат не лише розумової діяльності людини, а й культурного, історичного та пізнавального досвіду народу. Саме когнітивна природа метафори, її роль у пізнанні та вербалізації світу у творі Тараса Прохаська *НепрОсті* становить предмет цього дослідження.

Мета статті – визначити особливості функціонування когнітивної метафори як способу ментального відображення дійсності в романі Тараса Прохаська *НепрОсті*, з'ясувати її роль у формуванні образної системи твору та авторського бачення дійсності.

Меті підпорядковане розв'язання таких завдань:

- розглянути теоретичні основи аналізу когнітивної метафори в межах когнітивної лінгвістики як методологічної бази дослідження художнього тексту;
- проаналізувати наявні класифікації та типи когнітивних метафор у мові;
- визначити, які типи когнітивних метафор представлені у творі, як проявляється взаємозв'язок між концептуальними структурами та метафоричним мисленням;
- дослідити роль когнітивної метафори у формуванні та репрезентації ментальної картини світу, відображеної в романі.

Під час дослідження когнітивних метафор було використано *методи* когнітивного аналізу, контекстуального аналізу з елементами онтологічного, філософсько-антропологічного та ґносеологічного підходів.

Традиційно метафора розглядається як засіб індивідуально-авторського або художнього усвідомлення дійсності, що ґрунтується на подібності між предметами, явищами, поняттями тощо. Такий підхід до метафори в мовознавчій науці трактувався переважно як риторичний прийом, мета якого – надати образності висловлюванню, влучно, яскраво підкреслити окремі риси описуваного образу. Із розвитком когнітивної лінгвістики метафора та її розуміння зазнали суттєвих змін. Праця Дж. Лакоффа та М. Джонсона “*Metaphors We Live By*” [Lakoff, Johnson, 1980] стала визначальною для переосмислення природи метафори, яку почали сприймати як спосіб концептуалізації дійсності через мову. Поступово в лінгвістиці сформувався когнітивний підхід до її аналізу, де метафору розглядають як когнітивне явище, тісно пов'язане з мисленням людини, пізнанням нею світу та мовним вираженням думок.

Когнітивний підхід до вивчення мови тісно пов'язаний із її когнітивною функцією, завдяки якій формуються знання про навколишній світ. Взаємозв'язок когнітивного підходу та когнітивної функції дозволяє упорядковувати отримані знання, класифікувати їх, структурувати та передавати. Когнітивна функція реалізується через категоризацію понять, концептуалізацію абстрактних явищ, створення ментальних моделей та образів. Ключовим механізмом реалізації когнітивної функції мови є когнітивна метафора, завдяки якій здійснюється проєкція концептуальних структур з однієї сфери на іншу, відкриваються нові шляхи осмислення дійсності та створення ментальних образів. Когнітивна метафора не просто відображає дійсність – вона формує способи її сприйняття, інтерпретації та мовного втілення, тобто репрезентує ту реальність, у межах якої мислить і діє мовець.

Останнім часом мовознавці схиляються до думки, що когнітивні метафори наявні в різних стилях мови та різних дискурсах [Бабелюк, 2023; Наєнко, 2019; Стрюк, 2019], а не

тільки в художньому тексті, де автор мислить нестандартними образами та картинами, співвідносячи та поєднуючи різні концепти в один. Когнітивні метафори використовуються й у розмовному стилі: коли людині не вистачає мовного ресурсу, щоб пояснити певне явище, вона вдається до прикладів з інших, добре відомих для неї сфер. Щоб «побачити» когнітивні метафори та зрозуміти їх, необхідно змінити когнітивну установку, тобто спосіб мислення. Когнітивна метафора збагачує сприйняття реципієнта, оскільки залучає для характеристики певного предмета або явища віддалені образи, що, відповідно, дозволяє розширити уявлення про його властивості та виявити приховані смисли. Завдяки цій властивості когнітивна метафора є одним з основних засобів концептуалізації та інтерпретації світу в будь-якому тексті.

На сьогодні когнітивна метафора – провідний стилістичний засіб у художньому дискурсі. Її використання дає змогу встановлювати нестандартні семантичні та асоціативні зв'язки між окремими поняттями, результатом чого є формування нових значень. Когнітивна метафора допомагає письменникові «максимально індивідуально» відтворити дійсність, підкреслити різні деталі, властивості, явища та ознаки. Завдяки когнітивній метафорі митець у художньому тексті по-своєму осмислює життєві процеси, спираючись на власний досвід та письменницьку свідомість. Отже, мова художнього твору відображає когнітивну діяльність автора, у процесі якої письменник добирає саме ті мовні засоби, які якнайповніше допомагають йому втілити задуми та наміри й передати ідею твору.

Когнітивна метафора є результатом взаємодії двох концептів: концепту, який зазнає переосмислення (концепт-ціль) та концепту, за допомогою якого осмислюється певне явище (концепт-джерело). На характер функціонування метафори впливає не лише особливість індивідуальної манери автора, а й структурна організація твору. Ґрунтовно проаналізувати когнітивну метафору як форму відображення дійсності можна тільки шляхом повного текстурального аналізу твору, приділяючи окрему увагу індивідуальній творчій манері письменника та літературному напрямку, до якого належить твір. Саме так метафора стає засобом конструювання художнього образу, а не тільки «стандартним» стилістичним прийомом, оскільки є результатом зіставлення невідомого з відомим. Завдяки цій властивості когнітивної метафори реалізується функція категоризації предметів і явищ навколишнього світу, яка систематизує людський досвід за певними ознаками та характеристиками.

Слід звернути увагу на різницю між когнітивною та лінгвістичною метафорами. Насамперед вони відображають різні рівні узагальнення інформації: когнітивна метафора – ментальний, а лінгвістична – мовний (вербальний). Між когнітивними та лінгвістичними метафорами існують відношення підпорядкування: когнітивна метафора – спосіб концептуалізації світу, а лінгвістична метафора – мовне втілення цієї концептуалізації.

Дж. Лакофф і М. Джонсон виділяють три типи когнітивних метафор: структурні, орієнтаційні та онтологічні. У структурних метафорах одне поняття (концепт-ціль) розкривається через структуру іншого (концепт-джерело). В орієнтаційних метафорах абстрактне поняття, тобто концепт-ціль, осмислюється через просторові характеристики, притаманні концепту-джерелу. Онтологічні метафори абстрактні явища або події описують через об'єкт або суб'єкт, тобто як щось чітке та конкретне [Lakoff, Johnson, 1980].

Ерл Маккормак стверджує, що метафори є посередниками між розумом людини та культурою. Вони відтворюють когнітивні процеси, завдяки чому змінюється спосіб сприйняття навколишнього світу [MacCormac, 1985].

У мовознавчій науці є 2 терміни – когнітивна та концептуальна метафора. Дослідники до трактування цих понять підходять по-різному. Одні вважають їх абсолютними синонімами, оскільки обидва терміни позначають ментальний процес перенесення значень і структурування досвіду через образи. Наприклад, А. Мартинюк не розмежовує когнітивну та концептуальну метафору, зазначаючи, що «метафора (когнітивна / концептуальна) – спосіб концептуалізації дійсності шляхом тлумачення сутностей певної сфери людського досвіду в термінах сутностей іншої сфери досвіду» [Мартинюк, 2011, с. 74]. Інші дослідники зазначають, що між когнітивною та концептуальною метафорами існують певні відмінності. Концептуальна метафора розглядається як конкретна структура чи модель у системі уявлень, що відображається в мовних виразах і реалізується в процесі комунікації. Когнітивна метафора – як ширший психічний механізм пізнання, що лежить в основі ме-

тафоричного мислення загалом. Такий поділ дозволяє точніше розмежувати рівні аналізу – психологічний і лінгвістичний – і глибше зрозуміти природу метафори як феномену. До вивчення когнітивної метафори зверталися Л. Славова [Славова, 2012], О. Коляденко [Коляденко, 2009], І. Плаксіна [Плаксіна, 2013], Ю. Купчишина [Купчишина, 2017] та ін. Концептуальну метафору досліджували О. Ємець [Ємець, 2001], Ю. Бережанська [Бережанська, 2013], О. Ткачик [Ткачик, 2013], В. Хома [Хома, 2020] та інші.

У статті дотримуємося думки, що «концептуальна метафора» і «когнітивна метафора» – це синоніми, щоправда, не абсолютні, які позначають один і той самий феномен – перенесення структури пізнання або мислення однієї сфери на іншу. У нашому розумінні когнітивна метафора – це ширший термін, що описує метафору як процес пізнання та спосіб організації досвіду; концептуальна метафора – це конкретна модель у свідомості людини, яка є проявом процесу пізнання і її можна досліджувати через мову. Отже, когнітивна метафора – це механізм мислення, що базується на роботі концептів, які допомагають здійснити перенесення значень між різними сферами.

На сьогодні існує кілька класифікацій когнітивних метафор, які представляють різні її аспекти. За будовою розрізняють просту метафору (виникає на основі чіткої, «очевидної» подібності між об'єктами) та складну (має розгорнуту асоціативну систему, яка дозволяє авторові відобразити глибинні процеси концептуалізації світу). Прості та складні метафори характеризують різні рівні когнітивної складності. З погляду морфологічної будови (залежно від того, яка частина мови є носієм переносного значення) виділяють іменникову, прикметникову, дієслівну та прислівникову метафори. Така класифікація дає змогу простежити, як образність проявляється через частину мови: образ-предмет, образ-ознака, образ-дія тощо. Залежно від складової, що лежить в основі перенесення, когнітивну метафору можна класифікувати за логічними предикатами, які вказують на послідовність, причину, мету, допуст, висновок тощо.

Слід зауважити, що за трансформацією семантичної складової, крім когнітивних метафор, існують номінативні, образні та генералізуючі. Така класифікація відображає рух переносного значення слова від найпростішого його прояву (номінативна метафора) до максимально складного (генералізуюча метафора), де генералізуюча метафора вважається завершальним етапом когнітивного процесу. Проміжними ланками в такому «смысловому феєрверку» є образні та когнітивні метафори.

Надзвичайно показовими є когнітивні метафори в романі Тараса Прохаська *НепрОсті*. За словами Ольги Спіріної, це «знаковий роман», «одна з найскравіших книжок сучасної української літератури, що поєднує магічний реалізм, історію та міфологію прадавніх гір» [Спіріна, 2025].

Тарас Прохасько – сучасний український письменник-постмодерніст, мова творів якого є результатом побаченого, почутого та осмисленого. Митець зазначає: «В мене є така особливість, що я бачу життя, як літературу» [Прохасько, 2010]. Авторське розуміння художнього слова викладено в його міркуваннях: «Важливо пам'ятати, що написаний текст – як і музичний твір – починає вести власне життя» [Довженко, 2017]. Митець інтерпретує дійсність через власне світобачення, сприймаючи все як неповторний досвід. Письменник керується принципом: «Не може бути досвіду забагато, досвіду зайвого, досвіду хибного» [Свято, 2011]. Тарас Прохасько досліджує можливості людської свідомості, її здатність виходити за межі повсякденного досвіду. Це чітко простежується в романі *НепрОсті*, герої якого перебувають у стані, схожому на містичні видіння. Такий незвичайний світ персонажів у романі зумовлює й своєрідну манеру письма Тараса Прохаська. Як зазначає Тамара Гундорова, письменник мислить образами-конструкціями, що передаються через віртуальні проєкції і накладаються на реальність [Гундорова, 2005]. Тарас Прохасько – неординарна особистість. Його самотність та творча впевненість проявляється у висловлюванні: письменник «має право бути нудним, смішним і жалюгідним. Від нього нічого не потрібно очікувати. Він не є експертом, моральним авторитетом і пророком, який знає, що треба робити. Він може в певні моменти бути всім і будь-чим, але вимагати цього від нього не можна. Письменник має бути готовий до того, що його кожен потрактує по-своєму в залежності від свого досвіду й неповторного набору життєвих асоціацій...» [Довженко, 2017].

Письменницький хист Тараса Прохаська проявляється в здатності описувати найскладніші порухи людської думки простими та зрозумілими словами, що робить їх доступними для різних категорій читачів. Автор уміє перетворити складне на доступне, абстрактне – на конкретне та відчутне, а непізнане – на знайоме та зрозуміле. «Незалежно від того, про що і в якій формі пише автор, він дає читачеві змогу навіть не уявити, а майже відчутти те, що відчували персонажі» [Свято, 2011]. Метафоричність мови в романі *НепрОсті*, з одного боку, спонукає читача до роздумів, з іншого, – допомагає побачити світ у всій його багатогранності. Мова *НепрОстих*, за словами Віри Ленделової, «не логічний образ світу, а сукупність засобів мовної гри з безмежними можливостями. ...читач мимоволі втягнений у мовну гру, де слово виступає як образ, як тон» [Ленделова, 2010].

Когнітивні метафори в романі Тараса Прохаська можна класифікувати за кількома критеріями, одним із яких є принцип пізнання. За цим критерієм метафори поділяють на структурні, орієнтаційні, онтологічні, просторово-часові та метафори взаємодії. Когнітивні метафори в статті розглядатимуться на рівні концептуальних моделей, адже так буде сформоване цілісне уявлення про художній світ автора і спосіб мислення героїв. Найбільш численною є група структурних метафор, які дають можливість читачеві осмислити одну сферу, в основі якої мета, через іншу – джерело. Доволі часто автор вдається не до окремих образів, а використовує комплексну когнітивну схему сфери-джерела. В основі метафор можуть бути як конкретні образи, так й абстрактні.

Метафори *«історія – місце», «історія – книга / текст», «пам'ять – простір історії»* представляють історію як текст, який можна не лише читати, а й інтерпретувати по-своєму, редагувати та переосмислювати, головне – пам'ятати: *«Є місце – є історія... Знайти місце – започаткувати історію. Придумати місце – знайти сюжет. А сюжети, зрештою, теж важливіші, ніж долі. Є місця, в яких неможливо вже нічого розказати, а іноді варто заговорити самими назвами у правильній послідовності, щоб назавжди оволодіти найцікавішою історією, яка триматиме сильніше, ніж біографія»* [Прохасько, 2002]. У цьому випадку *сфера-джерело* метафори – простір / топонімія, матеріальне місце; *сфера-ціль* – історія як нарративна структура, за допомогою якої відбувається *когнітивний рух*: метафора переводить абстрактну категорію «історія» в конкретний просторовий образ – місце, яке можна «знайти», «започаткувати». Властивості простору (локалізованість, видима сталість) утворюють проєкцію на пам'ять і нарацію. Таке перенесення робить історію «читабельною» і «редагованою» – а отже, активною, а не пасивною. Метафора деконструє ієрархію часу (історія як лінія подій) і перетворює її на локус дії агентів: місце дає точку фокусування пам'яті; на ньому накопичуються «назви», «сюжети», а біографії втрачають монопольний статус. Для Тараса Прохаська це спосіб поєднати особисті долі з ландшафтом: пам'ять не тільки в головах, вона в місці, де сплітаються час і простір. У такий спосіб метафора «підказує» героям шлях до творення колективної пам'яті – через «вербалізацію» топонімів та повторне заселення місця. Вона споріднена з метафорами «сад – пам'ять» і «час – простір», бо місце виступає і як носій пам'яті, і як арена часу.

Метафора *«доля – спрямування»*. Доля уявляється як вища сила, що скеровує життя героїв, спрямовує їхні дії, впливає на подальший вибір та життєві рішення. Ця метафора належить до розповсюдженого типу персоніфікаційних та онтологічних метафор, які дозволяють осмислити абстрактне поняття долі через конкретні, просторово зорієнтовані категорії руху та напрямку. Вона ґрунтується на уявленні про долю як силу, наділену властивостями суб'єкта дії, що має здатність керувати, спрямовувати або визначати траєкторію людського життя. У цьому випадку *доля* концептуалізується не як випадковість чи фатум, а як *сила*, що визначає напрям руху людини в житті. Вона не лише встановлює межі, а й ніби спрямовує індивіда до певної мети або рішення. Таке розуміння долі наявне в уривку: *«...На неї чекали Непрості. І Себастьян знав, що вони дуже легко переконають доньку залишитися з ними. Зрештою те, що Анна теж стане непростою, було передбачено ними ще тоді, коли та народжувалася»* [Прохасько, 2002]. Тут доля має активну позицію: вона передбачає, керує, впливає, створює умови, у яких герой може лише прийняти її волю.

З когнітивного погляду, метафора *«доля – спрямування»* відображає проєкцію понять просторового руху та контроль сфери життєвого вибору. Людина постає як об'єкт руху, а доля – як сила або суб'єкт, який визначає цей рух. У такий спосіб складний феномен детер-

мінованості життя впорядковується через зрозумілу тілесно-просторову схему: є напрям, сила, що штовхає чи веде, і шлях, яким потрібно йти.

У межах когнітивної моделі «**доля – спрямування**» можна виділити такі відповідності:

доля – сила, що спрямовує, поводитир, орієнтир;

життя людини – рух, траєкторія;

вибір / рішення – зміна напрямку руху;

передбачення долі – наперед визначений курс;

опір долі – спроба змінити напрям або пливати проти течії.

Ця модель об'єднує кілька глибинних підмоделей:

життя – шлях, де життя осмислюється як рух у певному напрямку;

доля – сила / напрямок, що впливає на цей рух та коригує його траєкторію;

призначення – ціль, до якої веде спрямування долі.

Отже, когнітивна модель «доля – спрямування» структурує людський досвід у термінах дії зовнішньої сили, що визначає напрям життєвого руху. Вона формує сприйняття долі як невидимого, але відчутного вектора, який скеровує людину туди, куди вона, можливо, і не прагнула йти, але мусить потрапити. Метафора надає поняттю «доля» динамічності та цілеспрямованості, перетворюючи його з абстрактного фатуму на активного суб'єкта, який має волю, інтенцію і здатність керувати людським шляхом.

Метафора «**людина – подорож**» описує життєвий шлях Себастьяна та Анни через певні відстані, де подорож символізує плинність життя та відображає зміни, що відбуваються в ньому. Метафора вказує ще й на трансформацію часу та простору, що проявляється через набутий досвід героїв: «...Себастьян з Анною у листопаді п'ятдесят першого пішли з Мокрої на схід, якого все ж тоді було більше. ...Ця подорож відкладалася стільки років не через війну – війна надто мало могла щось змінити у їхньому житті. Себастьян сам наважився порушити традицію сім'ї, за якою дітям показувалося місця, пов'язані з родиною історією у п'ятнадцятирічному віці» [Прохасько, 2002].

Метафора «**людина – подорож**» репрезентує когнітивну схему, у якій людське існування осмислюється через досвід руху в просторі. У цій моделі джерельна сфера – *подорож* – забезпечує мову для концептуалізації цільової сфери – *людського життя та розвитку особистості*. Завдяки цій проєкції людина постає не як статична істота, а як мандрівник, що перебуває в постійному русі, шукає сенс, набуває досвіду й трансформується в процесі життєвого шляху.

Ключові складники моделі можна звести до таких відповідностей:

людина – мандрівник, який проходить через різні стани, простори, періоди життя;

подорож – процес життя, що складається з відрізків, зупинок, вибору напрямів;

шлях – життєвий досвід, через який формується ідентичність;

перешкоди – випробування, які спонукають до зростання та переосмислення себе;

мета / пункт призначення – сенс, гармонія, самопізнання, яких людина прагне досягти.

У межах цієї когнітивної моделі діють кілька підмоделей:

час – простір: рух у часі осмислюється як рух у просторі, тому життєвий розвиток змальовується як долаття відстаней;

досвід – дорога: здобуття досвіду уподібнюється до проходження шляху, де кожен крок має значення;

зміни – перехід / подорож: трансформації в житті сприймаються як мандрівка між станами чи світами.

Когнітивна модель «людина – подорож» ґрунтується на універсальній схемі руху – від старту до мети, через перепони, з поступовим накопиченням досвіду. Вона надає людському буттю просторово-часової логіки, перетворюючи життєву історію на шлях, який можна пройти, переосмислити або змінити. Така метафора не лише описує, а й структурує наше мислення про себе, адже дозволяє уявити життя як динамічну подорож, у якій людина водночас є і мандрівником, і маршрутом, і провідником.

Метафора «**лист – пам'ять**». Лист є символом єдності родини, хоча насправді текст має більш глибокий смисл: ідеться про зв'язок між поколіннями, де лист – це спосіб збереження ідентичності та історії: «*Анна слала йому листи із запитаннями про свою роду-*

ну. Він відписував, відповідаючи на запитання, і завжди дописував ще щось про себе, хоч вона того не просила, але читала з цікавістю. ...я тобі також хочу багато всякого сказати про Ялівець, Франциска, маму, Непростих. Ти ж єдиний на цілий світ, хто знав їх всіх...» [Прохасько, 2002]. Метафора «лист – пам'ять» належить до когнітивних метафор культурної та комунікативної сфери, у яких матеріальний предмет стає засобом осмислення нематеріальних, абстрактних понять. У цьому випадку йдеться про пам'ять, родинну тяглість, ідентичність. Метафора «лист – пам'ять» вкорінена в людському досвіді письма як дія, що долає простір і час, поєднуючи відсутніх людей через текст.

У цьому контексті лист функціонує не просто як засіб передачі інформації, а як носій спогадів, емоцій, голосу минулого, який дозволяє зберігати та відтворювати досвід. Лист об'єднує розділені покоління, зшиває розірвані нитки пам'яті. Через нього герої відновлюють зв'язок між тими, хто був, і тими, хто є зараз. У фрагменті «Анна слала йому листи із запитаннями про свою родину... Ти ж єдиний на цілий світ, хто знав їх всіх...» бачимо, що лист стає місцем зустрічі минулого й теперішнього, матеріальним слідом, у якому живе пам'ять про людей, яких більше немає.

На когнітивному рівні тут відбувається проєкція з конкретної сфери матеріальних предметів на сферу ментальних процесів: лист уподібнюється до пам'яті, тому що він, як і пам'ять, зберігає, передає, реконструює події. Людське сприйняття пам'яті осмислюється через просторово-тактильний досвід взаємодії з письмом, папером, слідами руки – те, що можна тримати, перечитувати, берегти.

У когнітивній моделі «лист – пам'ять» простежуються такі концептуальні відповідності:
лист – сховище пам'яті, матеріальний носій історії;
написання листа – відтворення минулого, спроба пригадати, зафіксувати, не втратити;
читання листа – акт пам'яті, звернення до досвіду, який зберігається у словах;
обмін листами – комунікація між поколіннями, передача знання та ідентичності;
збереження листа – збереження себе і своїх коренів.

Ця метафора активує низку підмоделей:

пам'ять – матеріальний об'єкт: те, що можна зберегти, втратити, відновити;

письмо – голос часу: лист долає межі простору, так само як пам'ять долає межі минулого;

текст – слід особистості: слова залишають відбиток людини, перетворюючись на знак її присутності.

Отже, метафора «лист – пам'ять» поєднує два світи – матеріальний і духовний і створює когнітивну модель зв'язку між поколіннями, де лист є символом пам'яті та простором збереження ідентичності. Він стає інструментом відновлення спільності, доказом того, що пам'ять може бути передана не лише через слова, а через матеріальність письма – папір, почерк, мовлення, звернення.

Метафора «життя – сюжет, який закінчується народженням». Життя осмислюється як сюжет, у якому події мають експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію та розв'язку: «Чомусь заведено вважати, що закінчення певного сюжету є смерть. Насправді ж сюжети закінчуються якраз тоді, коли хтось народжується. Не ображайся, але коли ти народилася, закінчилася історія Франца і твоєї мами...» [Прохасько, 2002]. Сферою-джерелом метафори в цьому випадку є наративна структура, а сферою-ціллю – життя. Унаслідок того, що автор навмисно інвертує очікування – завершення сюжету співвідноситься з народженням, а не зі смертю, виникає певний когнітивний парадокс, у якому кінець / фінал символізує початок / народження. Цей алогізм як спосіб мислення дозволяє подивитися на циклічність життя під філософським кутом: народження як наслідок і як завершальна точка попередньої історії. Як бачимо, це нестандартне авторське розуміння циклічності життя і смерті, де початок нового життя є фіналом історії кохання. Метафора розмиває межі індивідуальної біографії та родової / колективної пам'яті – народження наступного покоління означає фіксацію й, водночас, трансформацію попередньої історії (наприклад, любовної історії Франца). Когнітивно – це перенесення логіки наративної кінцівки на біологічний цикл. У творі метафора створює почуття безперервності та ритуальної підстановки: одне життя ховає (списує, завершує) інше; у психологічному плані це надає ге-

роям можливість переосмислити втрати й здобути нову надію. Образ переплітається з метафорами часу як циклу («час – круговерть»).

Метафора **«голос – сила життя»**. Автор стверджує, що голос – це не тільки звук, він є джерелом енергії та життя: *«Треба чути голос. Голос живий і голос оживлює. Голос сильніший від образу. ...є речі, значно важливіші від долі. Скажімо, інтонації, синтаксис. Коли хочеш залишитися самим собою – ніколи не відкидай власних інтонацій»* [Прохасько, 2002]. Сфера-джерело метафори – голос (інтонація, звук, слід мовлення) і сфера-ціль – життєва енергія / присутність особистості – формують когнітивний механізм, що розкривається як реіфікація інтонації – відтворення внутрішнього стану через звуковий слід. Голос тут не тільки інструмент комунікації, а й носій ідентичності та енергії. Це метафора, що поєднує перцептивний канал (слух) із онтологічним (буття). Голос забезпечує емоційну аутентичність і ментальну тривалість. Завдяки голосу персонажі «оживлюють» минуле та відчують іншу особистість як присутню. У когнітивному аспекті – це механізм реконструкції: інтонація слугує засобом відтворення особистісної пам'яті й збереження «сліду» індивідуальності. У творі голос стає метафоричним засобом безсмертя, бо інтонації можуть пережити фізичну відсутність. Метафора **«голос – сила життя»** перетинається з метафорою «лист – пам'ять», бо й лист, і голос зберігають слід людини.

Метафора **«життя – енциклопедійна стаття»**. Життя уявляється як текст, який можна скоротити до розміру статті в енциклопедії: *«Але одне філософське питання цікавило його по-справжньому. Франц роздумував про редукацію. Він зважував, як величезне людське життя, нескінченність наповнених нескінченністю секунд поступово можуть редукуватися до кількох слів, якими, наприклад, сказано все про цю людину в енциклопедії...»* [Прохасько, 2002]. Так автор підкреслює, як втрачається багатогранність реального життєвого досвіду, який намагаєшся передати словами. Якими б слова не були унікальними, вони не можуть відтворити всю складність життя окремої людини, увесь спектр її емоцій та духовний світ. Цю метафору можна тлумачити й інакше: життя уявляється як енциклопедія, яка систематизує знання, навчає мудрості, є прикладом для наслідування, допомагає уникнути помилок у майбутньому. Сферою-джерелом метафори є енциклопедійна стаття, що продукує уявлення про редукацію, стислість, сферою-мішенню – життя людини. Когнітивна напруга виникає внаслідок зіставлення нескінченної багатовимірності досвіду з фрагментарністю мовного опису. Тут працює механізм редукації: складне згортається до короткого вербального ярлика. Метафора ставить під сумнів здатність мови відтворювати повноту досвіду, водночас пропонуючи інтерпретативну практику – енциклопедія постає як спосіб вибору, фільтрації та передачі ядра знань. У когнітивному аспекті – це проблематизація номінації як операції створення ідентичності. У романі така метафора відіграє важливу роль: вона сигналізує про напругу між багатством внутрішнього світу персонажів і зовнішніми викликами, водночас впливаючи на структуру пам'яті про героя в читача.

Не поступаються за кількісним складом онтологічні метафори, за допомогою яких абстрактне поняття осмислюється через конкретне, тобто через певний об'єкт. Метафора **«людина – світ, людина – всесвіт»** підкреслює вагомість та значущість людини, її індивідуальність. Автор стверджує, що краса та гармонія навколишнього світу залежать від внутрішнього сприйняття героїв, їхніх думок та почуттів. Чим світлішими вони будуть, тим кращим буде все, що є у світі. Внутрішній світ Анни та Себастьяна значно кращий, ніж зовнішній: він гармонійний, щирий, правдивий і величний: *«...у тобі світ ліпший, ніж поза тобою»* [Прохасько, 2002]. Сфера-джерело – «світ», «всесвіт» (макрокосм), сфера-мішень – людина (мікрокосм). Когнітивним потенціалом метафори є аналогія мікрокосму і макрокосму, що дозволяє приписати людським властивостям космічну значущість – тотожність внутрішнього порядку людини й зовнішнього порядку світу. Метафора позиціонує людину як творчу силу, що створює або відображає світ. На ментальному рівні – це онтологічне перенесення: атрибути великого (гармонія, порядок) переносяться на індивіда. У творі метафора відіграє етично-філософську роль, наголошуючи на відповідальності внутрішнього стану людини за якість зовнішнього світу. У психологічному вимірі вона уособлює ідеал внутрішнього порядку та морального світла.

Метафори **«любов – сенс буття»**, **«любов – точка рівноваги»** в контексті *«Люблю її, а не себе, а вона є, завжди десь є, така сама гарна. Добре хоч десь когось мати. Хоча б для того, щоб було кому розказати історію дня, який варто заради цього прожити»* [Прохасько, 2002] стверджують, що любов між Анною та Себастьяном щира, безкорислива, позбавлена егоїзму («люблю її, а не себе»), вона не залежить від часу, простору, ситуації, вона існує скрізь. Завдяки метафорі **«любов як парадоксальна двоїстість»** виникає дивне відчуття: коли кохана людина поруч, вона заповнює весь простір, і тому здається, що її надто багато, але при цьому залишається усвідомлення, що цього недостатньо, що має бути щось ще – непізнане, невідоме, що хочеться зрозуміти та досягнути: *«...ти така велика, а насправді – маленька. Тебе так багато і так замало»* [Прохасько, 2002]. Метафора об'єднує онтологічний (сенс буття) та орієнтаційний (рівновага) когнітивні аспекти. Любов тут не стільки суто інтимна емоція, скільки принцип, що стабілізує світогляд. Паралельно включено ідею парадоксальної двоїстості (надлишок / недостатність). Любов у Тараса Прохаська – це баланс між утвердженням життя та самозреченням. Двоїстість образу підкреслює, що любов водночас наповнює й фруструє – вона містить невичерпний простір питань. Когнітивно це складна метафора, що поєднує інтенціональні стани з онтологією стосунків. У романі вона координує етичні та екзистенційні вибори героїв, слугуючи центром, навколо якого організовано сюжетні й символічні петлі.

Метафора **«виноград – сила – енергія – життєздатність»**, де виноград символізує силу, життя та потенціал людини, має прихований смисл, який полягає в тому, що виживає сильніший, який не боїться помилитися або віддати щось взамін. Кожна китиця, яка достигла та залишилася, уособлює життєву енергію сильнішого над слабшим. Так автор утверджує ідею життєздатності й боротьби у світі, де треба вміти обирати, діяти, відстоювати власну позицію, реалізуватися, розкриваючи свій потенціал: *«Проходячи стежкою, Лоці обов'язково обривав хоча б одну китицю винограду. Так тривало від моменту, коли з'являється зав'язь, до остаточного дозрівання. У вересні китиць залишалося всього кількадесят, зате вони ставали достиглими, як у Токаї, повністю використовуючи виноградні сили, яких вже не потребували знищені грона»* [Прохасько, 2002]. *Сфера-джерело* – виноград (плодове, аграрне); *сфера-мішень* – життєва сила, відбір. Когнітивний механізм запускається через функціонування конкретного буттєвого об'єкта (винограду) як символу життєвої сили та природного відбору. Образ винограду маркує не тільки ідею виживання сильнішого, а й ідею циклічності досягання – біологічно-культурна метафора в цьому випадку символізує урожай як результат життєздатності. У романі такий образ підкреслює конфлікти вибору, жорстоку реальність виживання та моральні дилеми, коли «сила» має цілу низку смислових відтінків (не лише агресія, а й зрілість, дар).

Тарас Прохасько звертає увагу на зв'язок героїв із природою, на їхню «спорідненість». Наприклад, за допомогою метафори **«відчуття рідного місця – спорідненість душ»** автор підкреслює, що місто тут постає не просто як місце для існування чи простір для життя, а як символ єднання людини та природи: *«...через кілька днів той побачив місце, де почувся... сродно і щасливо. Через рік Франциск вернувся туди і почав будувати містечко»* [Прохасько, 2002]. *Сфера-джерело* – ідентичність, спорідненість, *сфера-ціль* – ландшафт / лікування, де топос перетворюється на емоційно-смисловий маркер автентичності. Спорідненість із місцем стає метафорою внутрішнього заспокоєння та приналежності. Локус у тексті постає не тільки просторовим фоном, а й агентом інтерналізації. У когнітивному плані – це формування «екології пам'яті», де простір діє на формування особистісного ядра. У творі за допомогою такої метафори осмислюється клякалої локальної ідентичності, спадковості й опору у світі змін.

Метафора **«диявол – магніт»** змальовує диявола не як персонафіковану істоту, а як силу, що взаємодіє з людиною та її внутрішнім світом. Диявол впливає на свідомість Франца через сновидіння. Він щоразу тихо й непомітно демонструє свою силу: *«Франц... нічого у світі не боявся, бо був переконаний у правильності Божого задуму, диявол за час роботи над цим фільмом являвся йому тричі. ...Першого разу він не показувався, лише дуже лаконічно виявив одну свою властивість. Він був як магніт. ...У другому і третьому снах диявол використовував різновиди одного і того самого прийому»* [Прохасько, 2002]. Диявол – це виклики, які постають перед людиною та впливають на її життєвий вибір, це сумніви та її слабкі точки. *Сфера-джерело* – магнітне притягання, *сфера-мішень* – споку-

са, зло, інтроспективні тиски. Когнітивний образ формується внаслідок усвідомлення зла не стільки як демонічної персони, скільки як властивості системи свідомості, що тихо й наполегливо приваблює та тестує. Метафора «магніту» робить зло службовою енергією, що формує вибір, когнітивно – це те, що формує увагу, спрямовує поведінку через непрямий вплив. У творі така метафора є психологічним катализатором конфлікту, механізмом випробування свободи дій.

Часто вживаються й орієнтаційні та просторово-часові метафори, які передають смислові відношення через просторові орієнтири. Метафора **«рух догори – світло, рух в долину – темрява»** передає пошук Франциском самого себе. Біг у темряві – це пошук істини, рух догори – внутрішнє піднесення й наближення до пізнання, рух униз – власні страхи: *«Франциск зайшов у буковий ліс... і почав наосліп бігати лісом. Кілька разів таки налетів на дерева, але нічого, бо очі були захищені. Бігав догори і в долину, поки всередині каптура всі звуки світу замінилися хрипом з глибини легень. Аж тоді він зупинився... І вже повільно вийшов з лісу. У тих місцях це легко зробити не дивлячись. Треба йти догори, орієнтуючись за нахилом землі. Нагорі Франц... подивився на ліс. Всі дерева були однакові і незнайомі, між ними вилися нескінченні переплутані лінії слідів, очі боліли від безсормного місячного освітлення»* [Прохасько, 2002]. Франциск зумів відшукати правильний шлях, тобто знайти себе. Він виходить із темряви лісу, йому болять очі, бо прозоріння супроводжується болем, через те що стикається з істиною.

За допомогою метафори **«міст – незавершений шлях»** автор змальовує стан Франца, його невпевненість та випробування, які постають перед ним. Міст – це не просто споруда, це те, що єднає відоме і невідоме, земне і небесне. Драбина, якою Франц підіймається, символізує нестійкість людського існування, сумніви та страхи; вузький міст – ціну власної помилки через ризик падіння. Міст уособлює бажання Франца перетнути межу, отримати «таку красу, як в чийомусь іншому житті»: *«Франц дуже довго ліз на міст висячою драбиною, яка ще більше гоїдалася через те, що гадер поліз наперед. Нагорі здавалося, що міст завузький, що досить схитнутися і полетиш вниз: на маленькі дахи, короткі вулички, вузькі канали, піну дерев. Але навколо лежала така краса, як в чийомусь іншому житті. Все було вибіленим, інших кольорів не існувало навіть на далекому сонці»* [Прохасько, 2002].

Метафора **«життя – поверхні та глибини»** створена на просторових уявленнях, розмежування яких відкриває нові смисли та показує, що життя має як зовнішні прояви, так і приховані. «Поверхня» – це щось видиме, зрозуміле, легке; «глибина» – приховане, невидиме, глибинне, сутнісне: *«Франциск вважав себе людиною поверхневою. Любив поверхні. Почувався на них впевнено. Не знав, чи є сенс залазити глибше, ніж бачить око. Хоч завжди прислуховувався до того, що звучало за будь-якими перетинками. І приносив до струменів, що виривалися з пор. Дивився на кожен рух, але, дивлячись на когось, не намагався уявити – що хто думає. Не міг проаналізувати сутності, бо переповненість зовнішніх деталей давала достатньо відповідей. Він не раз зауважував, що цілком задовольняється тими поясненнями різних явищ, які даються побачити, не потребуючи доступу до знання про глибинні зв'язки між речами»* [Прохасько, 2002].

Метафора **«життя – рух між падінням і поверненням»** відображає людське життя з його злетами та падіннями. Водоспад – це стрімкість та непередбачуваність у житті Себастьяна, те, що здатне кинути його з висоти в глибину. Течія означає допомогу, можливість повернутися та відродитися, почати все заново. Можна дійти висновку, що падіння – це не фінал, це лише точка для нового підйому: *«Там вода обривалася величезним водоспадом, утворюючи гладку і височенну, непорушну на вигляд, стіну. В самому низу провалля Себастьян побачив усе, що може бути на світі. Раптом течія цілковито вщухла, а тоді відразу ж понесла його в протилежний бік, боляче викинувши врешті на те місце, з якого вони сходили у воду. Ціле тіло Себастьяна з дивовижним жалем згадувало недозву купіль»* [Прохасько, 2002].

Метафора **«життя – рух від темряви до світла»** символізує перипетії життя Себастьяна: тунель – це темрява, вихід із тунелю – світло. Людське життя – це постійний пошук чогось кращого, світлого: *«Він знав, що буде цим тунелем іти завжди, поступово втраючи себе через тертя об світло, аж поки не зайде у вічність, остаточно ставши світлом»* [Прохасько, 2002]. У цьому реченні показано не тільки фізичний рух Себастьяна по життю, а й духовний, про що свідчать слова «зайти у вічність», «стати світлом», які вказують на духовне піднесення та очищення.

Значно меншими за кількісним складом є просторово часові метафори та метафори взаємодії. Завдяки просторово-часовим метафорам абстрактні категорії осмислюються через простір та час. Метафора «сон – простір» представлена образом сну, у якому поєднуються час і відстань. Сон – це потік свідомості, де час і простір не фіксуються, а передаються через сприйняття героя: «...вдалі сні подібні на добру прозу з порівняннями, почерпнутими з різних систем координат, вирафінуваними виділеннями окремих деталей у потоці панорами, прозорою вседозволеністю, незабутнім відчуттям присутності, одночасністю всіх тропізмів, нестримністю неочікуваного і ощадною риторикою стримування» [Прохасько, 2002].

Метафора «**час і простір – летючий корабель**» – передає відчуття руху та змін у житті героїв, з'єднуючи час і простір. Летючий корабель – символ не тільки переміщення в просторі, а й плинності часу. Він рухається крізь час і простір, залишаючи слід у свідомості та пам'яті героїв: «Раптом на спину насувається тінь і стає холодніше. Дивлюся догори. Якраз наді мною пропливає в повітрі вітрильник, обкутий латами. Я бачу його дно. Це летючий корабель. Він пролітає. Тінь зникає. Знову починає пекти. Вже сильніше» [Прохасько, 2002].

Метафора «**час – круговерть життя**» показує час як ритмічний процес і підкреслює природний хід життя, у якому події набувають глибинного значення, а переживання людей перетворюються на досвід для майбутніх поколінь: «Він не міг собі уявити, як зможе показати доньці всі місця у горах від Мокрої до Ялівця насправді. Замість чотирьох днів потрібно, щоб подорож тривала чотири сезони. Тільки так, а ще вдень, вночі, вранці і ввечір Анна могла би побачити, як разом по-різному виглядає ця дорога. Він дивився на карту, читав назви вголос і ставав щасливим вже від цього» [Прохасько, 2002].

Метафора «**час – простір – взаємодія**» наявна в реченні «Головне – не спішити виходити, коли ніщо не тримає і можна поговорити» [Прохасько, 2002]. Час і простір тут не фізична величина, а місце для зустрічі, близькості, інтимності розмови. Можна поспілкуватися лише тоді, коли людина не квапиться, коли час ніби сповільнюється, а простір не тисне. Такі короткі миті дають можливість відчути щирість діалогу, тепло, тишу, спокій та довіру.

У комплексі орієнтаційні та просторово-часові метафори («**рух догори – світло / рух у долину – темрява**», «**міст – незавершений шлях**», «**життя – поверхні та глибини**», «**життя – рух між падінням і поверненням**», «**життя – рух від темряви до світла**», «**сон – простір**», «**час – летючий корабель**», «**час – круговерть життя**») є образами, що формують у творі єдину темпорально-просторову систему. Орієнтаційні метафори (угору / вниз) кодують моральні та пізнавальні напрямки; міст і драбина – образи переходу, ризику й невизначеності; поверхня / глибина – спосіб мислення (поверхове сприйняття / глибинний аналіз). Просторово-часові уявлення (сон як простір, летючий корабель часу, круговерть) знижують лінійність часу та вводять мультимірний, циклічний, «багатошаровий» час, де подія може одночасно належати кільком епохам. Усі ці метафори працюють синхронно: рух угору (прозріння) часто завершуються у «світлі»; падіння і течія водоспаду ведуть до повернення; сон дає доступ до «позачасового» досвіду; летючий корабель – символ трансляції досвіду між сценами пам'яті. На когнітивному рівні ці метафори дозволяють реконструювати внутрішній хід свідомості персонажів як географію переживання – рух у просторі відповідає руху в часі та у свідомості. Так текст отримує «топологію» і «топографію» емоцій. У творі такі метафори формують оптику читача: читачеві пропонується переміщуватися між шарами сенсу, активізуючи пам'ять, пробуджуючи мрію, викликаючи переживання.

Метафори взаємодії розкривають сферу-ціль через процес: це може бути дія, комунікація, обмін тощо. Метафора «**сила – протистояння**» в реченні «Холод не міг протистоятися у розщеплені щілини одягу, бо назустріч йому виривалася гарячінь з особливим присмаком нюхової галюцинації...» [Прохасько, 2002] демонструє боротьбу протилежних сил. «Холод» і «гарячінь» наділені ознаками живих істот, вони рухаються, протискаються, вириваються, завдяки чому виникає, з одного боку, напруга, з іншого – взаємність. Тож їхнє зіткнення та протистояння перетворюється на взаємодію. Варто зауважити, що холод уособлює зовнішні обставини, які впливають на героїв, а гарячінь – символ життєвої сили персонажів – протистоїть обставинам і бореться з ними. Так автор образно описує контакт персонажів зі світом, де протистояння – це форма спілкування.

Метафора **«життя і смерть – дуель»** має філософський смисл. Через банальну побутову сцену, де чоловік проганяє жінку, яка нібито мовчки приймає це і йде, проступає глибинна метафора взаємодії, де два начала – чоловіче та жіноче – втілюють життєві принципи, що вступають у двобій. Франц – це втілення сили, влади, контролю; Анна – витривалість, самостійність, сміливість. «Дуель», яка відбувається між ними, підкреслює неповторну духовну сутність кожного з героїв, де стосунки чоловіка й жінки перетворюються на поєдинок емоційного та психологічного начала: *«В середині грудня Франц узяв Анну на коліна і сказав, щоби вона забиралася з Ялівця. Анна встала, поцілувала Франца і пішла до кімнати збирати дитину. Тоді він запропонував інше – викликав жінку на дуель. Бо малій дитині для подальшого життя потрібно було, щоб хтось із цих батьків був мертвим. Анна погодилася і вибрала зброю – зараз вони підуть на засніжені обвітрені скелі і лізтимуть двома немаркованими маршрутами без жодного страхування догори. Той, хто вернеться, залишиться і дівчинкою. Незважаючи на всі страхи, була впевнена, що лиш в такий спосіб перемаже Франциска (вони зовсім не подумали, що можуть не вернутися обое, і нічого нікому не сказали, залишаючи малу в колісці)»* [Прохасько, 2002]. Метафора «життя і смерть – дуель» підкреслює особливість стосунків Анни та Франца, які постають як двобій, де сторони водночас і притягують, і знищують одна одну.

Метафори взаємодії (**«сила – протистояння»** та **«життя і смерть – дуель»**) спрямовують на розуміння конфлікту як джерела діалогу. «Протистояння» являє тут не стільки конфлікт, скільки спосіб комунікації. У реченні холод *«не міг протиснутися..., бо назустріч йому виривалася гарячін»* читач бачить антропоморфізацію стихій як симфонію взаємодії. Когнітивно – це модель дуалізму, що трансформується в діалектику: зіткнення упорядковує та стабілізує, а не тільки руйнує. У дуелі життя / смерть (сценічно поставленому як змагання батьків) постають етичні та екзистенційні вибори, де результат визначає поле дії наступного покоління. Ці метафори мають сильний прагматичний вплив: вони спонукають до радикальних рішень і виявляють моральні межі героїв.

Метафора **«тілесні відчуття – почуття щастя»**, яка символізує мить насолоди, збагачує текст не тільки стилістично, а й семантично, робить почуття персонажів відчутними для читача: *«Кінчики грудей хоч і зближались до неспокійної поверхні, але залишалися незамоточеними. Лише тяжкий сипаний мосяжний хрест з примітивним натяком на розп'яття калатав об каміння. В такі моменти Франц садив Анні на спину зозульку, жушок оббігав крапельки поту, лоскотав шкіру, а Анна навіть ворухнути не могла рукою. Після купелі вони цілувалися, аж поки зуби цілком не висихали»* [Прохасько, 2002]. Метафора підкреслює епістемологію тіла: щастя в романі часто передається через тілесний досвід (дотик, запах, піт). Це реконструкція афекту через периферичні деталі – когнітивний механізм ембедингу (убудовування) почуттів у фізичні ознаки. Уривок про поцілунки й купелі – класичний приклад. У творі така метафора дозволяє авторові передавати інтимні стани без інтелектуалізації, тіло стає пам'яттю.

Між групами когнітивних метафор інколи неможливо провести чіткої межі. Одну й ту саму метафору можна зарахувати до кількох груп залежно від інтерпретації значення. Наприклад, метафору **«сад – простір пам'яті / генетичний код»** можна трактувати як онтологічну метафору і як метафору взаємодії. Розглянемо спершу її як онтологічну, у якій абстрактне поняття «пам'ять» осмислюється через конкретне «сад», де зберігаються спогади, що вказують на зв'язок між поколіннями, а «генетичний код» підкреслює спадковий характер цієї пам'яті: *«Кажуть, що твій дідо... мав маленький сад. Він мріяв там пожити на старості. Лежати на своїх лежаках з мушель слимаків, курити опіум і штурхати босою ногою шклянні кулі. Він обмурував невеличкий кавальчик землі, засіяв його добірною дрібною однорідною травою. Посередині закопав страшенно височезний стовп і пустив по ньому плющ, фасолю і дикий виноград. Поруч викопав яму і засипав її цілу черепашками слимаків»* [Прохасько, 2002]. Цей уривок містить значну кількість символів: сад, плющ, виноград, квасоля, стовп, черепашки. Наприклад, сад є символом пам'яті роду. Зберігаючи минуле, передаючи традиції, сімейні цінності та досвід поколінь, він відображає зв'язок між минулим і сучасним. Образ дикого винограду, плюща та квасолі теж не випадкові, вони мають глибинний смисл. Виноград – символ життєвої сили, родючості, продовження роду, єднання поколінь; плющ – вічності та безсмертя; квасоля – нового життя та плодovitості, зростання та розвитку. Стовп, обплетений виноградом, плющем та квасолею, – це своєрідне

дерево життя. Черепашки – теж багатосмисловий символ. З одного боку, це тиша, спокій, пам'ять про минуле життя; черепашки захищають дім і людину, яка в ньому живе. З іншого боку, черепашки (від черепки) – це сліди життя. Значення двох смислових шарів накладаються в «засипаній черепашками ямі», яка стає місцем пам'яті, де зберігається все, що минуло, але не зникло. Це знак вшанування предків, пам'яті про них, тобто йдеться про генетичний код, який зберігає все, що було.

«Сад – простір пам'яті / генетичний код» як метафора взаємодії символізує єднання двох різних сфер: природної й духовної, матеріальної й ментальної, – де один образ не просто замінює інший, а взаємодіє з ним, створюючи новий смисл, який виникає на основі двох понять: саду як природного явища та пам'яті й спадковості – як культурно-ментального.

«Сад – простір пам'яті / генетичний код» – одна з найскладніших і найобразніших метафор роману, що уособлює сад як носія роду, генетичного коду та пам'яті. Тут поєднані онтологічна метафора (сад як «речовий» субстрат пам'яті) і метафора взаємодії (сад як місце, де природне й ментальне перетинаються). Уривок зі стовпом, плющем, виноградом і засипаною черепашками ямою – концентрований символ усієї родової пам'яті. Сад як організована метафора поєднує кілька когнітивних операцій: символізацію (виноград – життєва сила), метонімію (черепашки – сліди покоління), реіфікацію пам'яті (пам'ять стає місцем). Мережевий характер цієї метафори дозволяє читачеві «зчитувати» смислові шари тексту: сад – це і простір минулого, і інструмент репрезентації генетичного / культурного коду. У романі ця метафора відіграє роль центрального елемента топології пам'яті – місця, де індивідуальне та колективне накладаються й поєднують історію, пам'ять, природу та символіку родинних традицій.

Метафора **«простір – життя»** може належати до орієнтаційних і просторово-часових. Як орієнтаційна вона означає, що рух у напрямку на «захід» і «схід» вказує на географічне розміщення та культурний простір, а як просторово-часова свідчить про зближення світу, його глобалізацію і є символом історичного руху та культурного розвитку, напр.: *«Восени 1951 року було би не дивно рушити на захід – тоді навіть схід почав повільно переміщатися у тому керунку»* [Прохасько, 2002]. Такі особливості когнітивної метафори підкреслюють різні смислові нюанси. Наведені приклади дають підстави стверджувати, що метафора – це насамперед вербалізований прийом авторського мислення про світ, який у читачьому сприйнятті може бути потрактований по-своєму залежно від сприйняття тексту, абстрактного мислення, уявлення тощо.

Типологія когнітивних метафор, ключові концепти та ментальні домени представлені в таблицях 1 і 2:

Таблиця 1

Типологія когнітивних метафор

Тип метафори	Приклад	Концептуальна модель	Семантичне поле
Структурні	«історія – книга / місце / текст», «життя – сюжет, що закінчується народженням»	ІСТОРИЯ – як ТЕКСТ; ЖИТТЯ – як НАРАТИВ	осмислення часу, циклічності, наративізації досвіду
Онтологічні	«людина – всесвіт», «любов – точка рівноваги», «життя – створення моментів»	ЛЮДИНА – як МІКРОКОСМ; ЛЮБОВ – як СИЛА; ЖИТТЯ – як ТВОРЧИСТЬ	індивідуальність, гармонія, сенс буття
Орієнтаційні	«рух догори – світло», «рух униз – темрява», «життя – рух між падінням і поверненням»	ПРОСТІР – як ШЛЯХ; СВІТЛО – як ІСТИНА	духовне зростання, пошук, самопізнання
Просторово-часові	“сон – простір”, “час – круговерть”, “летючий корабель – плин часу”	ЧАС – як РУХ; ПРОСТІР – як СЦЕНА ПАМ'ЯТІ	взаємопроникнення часу, сновидінь, пам'яті
Метафори взаємодії	“життя і смерть – дуель”, “сила – протистояння”, “відстань – місце зустрічі”	ЖИТТЯ ↔ СМЕРТЬ; ХОЛОД ↔ ТЕПЛО; ВІДСТАНЬ ↔ ЄДНАННЯ	діалогічність, опозиція, гармонізація протилежностей

Таблиця 2

Ключові концепти та ментальні домени

Концепт	Джерельна сфера	Цільова сфера	Семантична домінанта
ЖИТТЯ	наратив / текст / рух	людське існування	осмислення долі через структуру історії
ПАМ'ЯТЬ	сад / генетичний код	родова тяглість	спадковість, збереження ідентичності
ЛЮБОВ	рівновага / простір / енергія	стосунки, духовний зв'язок	гармонія, самопожертва
СМЕРТЬ	дуель / перехід / тиша	межа буття	переродження, очищення
ПРИРОДА	сад, виноград, гора, вода	людська свідомість	спорідненість людини з космосом
ЧАС	корабель, коло, сон	досвід, історія, пам'ять	плинність, циклічність буття

Когнітивні метафори виконують у романі Тараса Прохаська *НепрОсті* кілька функцій. *Комунікативна* функція сприяє легшому розумінню та усвідомленню складних або абстрактних явищ через знайомі поняття. Вона передає інформацію завдяки асоціативним образам, в основі яких – порівняння. *Комунікативна* функція когнітивної метафори переважно реалізується шляхом перенесення знань із однієї концептуальної сфери на іншу, забезпечуючи плавний перехід між раніше відомим явищем і новим. Отже, *комунікативна* функція когнітивної метафори має насамперед пізнавальне та пояснювальне значення. *Прагматична* функція когнітивної метафори полягає в її здатності переконувати та спонукати до дії. Вона допомагає читачеві усвідомити образну модель художнього світу авторського світобачення. *Прагматична* функція зближує автора й читача, впливаючи на сприйняття читача через концептуальні моделі, закладені письменником у твір. *Естетична* функція когнітивної метафори викликає емоційний відгук у читача, допомагає краще уявити абстрактні концепти через наочність та осмислити їх, поглиблюючи пізнавальний досвід. *Герменевтична* функція метафори допомагає зрозуміти підтекст, вказує на ефемерні / приховані смисли, які іноді не піддаються вербальному вираженню. *Філософська* функція метафори пояснює абстрактні ідеї через образи та аналогії, що запозичені із повсякденного життя, структурує мислення та організовує складні поняття в систему.

Функції когнітивних метафор у романі Тараса Прохаська представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

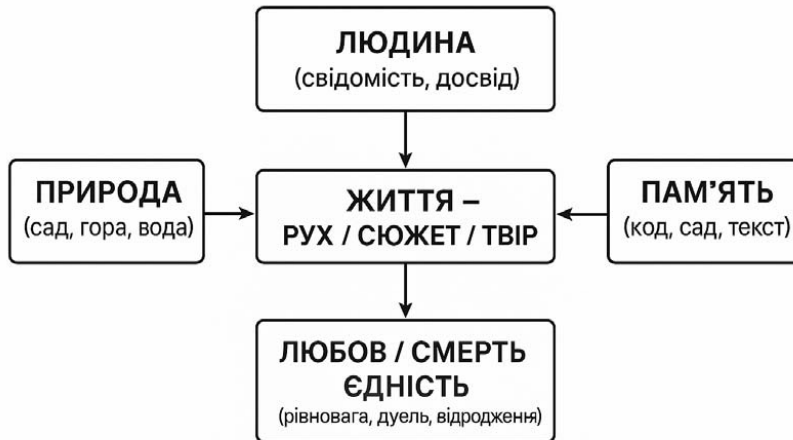
Функції когнітивних метафор

Функція	Зміст
Комунікативна	забезпечує зрозуміле перенесення складних філософських ідей через відомі образи; формує “мову світу” Тараса Прохаська
Прагматична	упливає на читача, спонукає до осмислення сенсу буття, пам'яті, любові
Естетична	створює образність, поетичність, внутрішній ритм тексту
Герменевтична	дозволяє “прочитати” приховані смисли свідомості героїв та їхні наміри
Філософська	утверджує світ як систему взаємозалежних процесів, де життя і смерть – частини єдиного кола

Візуальна карта-мережа когнітивних метафор у романі Тараса Прохаська може виглядати так:

Проведене дослідження показало, що когнітивні метафори в романі Тараса Прохаська *НепрОсті* створюють художній образ, який постає як інструмент мислення, що дозволяє авторові структурувати складну філософсько-антропологічну модель світу.

Система метафор у творі формує цілісну ментальну картину буття, де ключові концепти – *життя, пам'ять, любов, смерть, єдність, природа* – постають у тісному взаємозв'язку, утворюючи динамічну мережу смислів. Ці концепти реалізуються через різні типи когнітивних метафор (структурні, онтологічні, орієнтаційні, просторово-часові та метафори взаємодії), що відображають циклічність часу, тяглість родової пам'яті, гармонію протилежностей.

Ключовий принцип: ВЗАЄМОДІЯ ПРОТИЛЕЖНОСТЕЙ

Метафора = інструмент пізнання, пам'яті й безсмертя

Рис. 1. Карта метафор у романі Тараса Прохаська *НепрОсті*

Когнітивні метафори в романі Тараса Прохаська *НепрОсті* виконують комунікативну, прагматичну, естетичну, герменевтичну та філософську функції, перетворюючись на головний інструмент осмислення реальності. Метафоричне мислення митця є формою ментального відображення буття, у якому поєднуються чуттєвий досвід, пам'ять, історія, духовність і природа. Тож когнітивні метафори постають і як універсальний механізм пізнання, що об'єднує мовне, філософське та культурне начала, і як спосіб вербалізації екзистенційного досвіду. Вони створюють зв'язок між особистим і колективним, реальним і символічним, відомим і невідомим, утверджуючи бачення світу як єдиної системи взаємопов'язаних процесів.

Система когнітивних метафор у романі репрезентує складну модель світу, у якій поєднуються природне, духовне й культурне начала. У тексті виокремлено низку ключових метафоричних моделей, зокрема: «історія – місце / книга / текст», «доля – спрямування», «людина – подорож», «лист – пам'ять», «життя – сюжет, який закінчується народженням», «голос – сила життя», «життя – енциклопедійна стаття», «людина – світ / всесвіт», «любов – сенс буття / рівновага», «виноград – сила / життєздатність», «рідне місце – спорідненість душ», «диявол – магніт», «життя – рух догори / вниз». Усі вони становлять багаторівневу когнітивну систему, що відображає внутрішню логіку світу Тараса Прохаська – циклічність часу, взаємопроникнення життя і смерті, тілесного і духовного, індивідуального і колективного. Виявлені метафоричні моделі підтверджують, що система когнітивних метафор у романі формує авторський міф про людину, пам'ять і світ, а їхня когнітивна організація виявляє складну динаміку смислових проєкцій між концептуальними доменами.

Список використаної літератури

Бабелюк, О.А. (2023). Функціональний потенціал концептуальних метафор у сучасному англomовному політичному дискурсі: когнітивно-дискурсивний підхід. *Львівський філологічний часопис*, 14, 5-12. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2023-14.1>

Бережанська, Ю.В. (2013). Концептуальна метафора в англomовному медичному дискурсі. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 9, 479-484.

Гундорова, Т.І. (2005). *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн*. Київ: Критика.

Довженко, О. (Ред.). (2017). 10 думок Тараса Прохаська про літературу, графоманію і кайф читацтва. *Твоє місто*. Відновлено з https://tvoemisto.tv/exclusive/desyat_dumok_tarasa_prohaska_pro_literaturu_grafomaniyu_i_kayf_chytatstva_84819.html

Емець, О. (2001). Роль концептуальних метафор у створенні авторської картини світу. *Studia Methodologica*, 9, 45-49.

Коляденко, О. (2009). Когнітивна метафора як засіб об'єктивації концепту «страх» у творах М. Коцюбинського. *Українська мова*, 3, 39-46.

Купчишина, Ю. (2017). Когнітивна природа метафоричних перетворень в англомовних художніх текстах. *Одеський лінгвістичний вісник*, 9 (1), 121-125.

Ленделова, В. (2010). Тарас Прохасько: "Непрості" (автор, який стоїть [сам] над собою). *Слово і час*, 3, 81-86.

Мартинюк, А.П. (2011). *Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.

Наєнко, Г.М. (2019). Когнітивна метафора в науковому тексті П.О. Лавровського. *Мовознавство*, 1, 31-43. DOI: <https://doi.org/10.33190/0027-2833-304-2019-1-003>

Плаксіна, І.Ю. (2013). Когнітивна теорія метафори. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*, 2/3 (33/34), 59-62.

Прохасько, Т. (2010). Бачу життя, як літературу. *Буквоїд*. Відновлено з <https://bukvoid.com.ua/digest/2010/07/29/093207.html>

Прохасько, Т. (2002). *НепрОсті*. Відновлено з <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15285>

Свято, Р. (2011). НепрОстий бай Тараса Прохаська. *ЛітАкцент*. Відновлено з <https://litakcent.online/2011/11/22/neprostyj-baj-tarasa-prohaska/>

Славова, Л. (2012). Когнітивні метафори у структурі концепту ПОЛІТИК (на матеріалі американського та українського політичного дискурсу). *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*, 22, 275-284.

Спіріна, О. (2025). «НепрОсті» Тараса Прохаська: лабіринт сенсу, часу та місця. *Сенсор*. Відновлено з <https://sensormedia.com.ua/essays/neprosti-tarasa-prohaska-labirynt-sensu-chasu-ta-misczya/>

Стрюк, Т.В. (2019). Потенціал когнітивної метафори в політичному телеінтерв'ю Петра Порошенка. *Молодий вчений*, 7 (71), 81-85. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-18>

Ткачик, О.В. (2013). Концептуальна метафора як спосіб пізнання дійсності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*, 14 (273/1), 81-87.

Хома, В. (2020). Концептуальна метафора як засіб реалізації концепту self-alienation / самовідчуження в англомовному науково-фантастичному дискурсі. *World Science*, 3 (1/53), 27-33. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31012020/6908

Barcelona Sánchez, A. (2023). Metonymy-Guided Discourse Inferencing. A Qualitative Study. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*, [S.l.], 47 (2), 11-29. DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/lsmll.2023.47.2.11-29>

Cherkas, N. (2024). The concept of cognitive metaphor. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»* (August 16, Oxford, UK), 202-206. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-16.08.2024.040>

Earl R. MacCormac. (1985). *A Cognitive Theory of Metaphor*. Cambridge: MA: MIT Press.

Gibbs, R. (2012). *Embodiment and Cognitive Science*. New York: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511805844>

Guo, Z. (2023). Conceptual Metaphor and Cognition: From the Perspective of the Philosophy of Language. *Journal of Innovation and Development*, 3 (1), 73-75. DOI: <https://doi.org/10.54097/jid.v3i1.8424>

Jin, Z. (2024). Approaches to Metaphor: Cognitive-linguistic and Philosophical Perspectives. *Communications in Humanities Research*, 30, 133-139. DOI: <https://doi.org/10.54254/2753-7064/30/20231666>

Kövecses, Z. (2010). A new look at metaphorical creativity in cognitive linguistics. *Cognitive Linguistics*, 21 (4), 663-697. DOI: <https://doi.org/10.1515/cogl.2010.021>

Kövecses, Z. (2012). Creating metaphor in context. E.K. Szabó, G. Sonkoly (Eds.), *Cognition and Culture. The Role of Metaphor and Metonymy* (pp. 28-44). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Kövecses, Z. (2018). Metaphor universals in literature. *ANTARES: Letras E Humanidades*, 10 (20), 154-168. DOI: <http://dx.doi.org/10.18226/19844921.v10.n20.10>

Kulchytska, O.V., (2022). Pejoratives and cognitive metaphor in modern American novel. *Transcarpathian Philological Studies*, 21 (2), 62-66. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.12>

Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

LiPing Fan, (2018). Literature Review on the Cognitive Approach to Metaphor. *Procedia Computer Science*, 131, 925-928. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.04.224>

Madsen, M.W. (2016), Cognitive Metaphor Theory and the Metaphysics of Immediacy. *Cognitive Science*, 40, 881-908. DOI: <https://doi.org/10.1111/cogs.12320>

Steen, G.J. (2023). Thinking by metaphor, fast and slow: Deliberate Metaphor Theory offers a new model for metaphor and its comprehension. *Frontier in Psychology*, 14, 1-16. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1242888>

Teich, M., Leal, W., Jost, J. (2025). Diachronic data analysis supports and refines conceptual metaphor theory. *PLOS Complex Systems*, 2 (8), 1-26. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pcsy.0000058>

Turner, M. (1996). *The Literary Mind*. New York: Oxford University Press.

References

Babelyuk, O.A. (2023). *Funkcionalnii potencial konceptualnih metafor u suchasnomu anglo-movnomu politichnomu diskursi: kognitivno-diskursivnij pidhid* [Functional potential of conceptual metaphors in contemporary English-language political discourse: A cognitive-discursive approach]. *Lviv Philological Journal*, vol. 14, pp. 5-12. DOI: <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2023-14.1> (In Ukraine)

Barcelona Sánchez, A. (2023). Metonymy-Guided Discourse Inferencing. A Qualitative Study. *Lublin Studies in Modern Languages and Literature*, [S.l.], vol. 47, issue 2, pp. 11-29. DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/lsmll.2023.47.2.11-29>

Berezhanska, Yu.V. (2013). *Konceptualna metafora v anglo-movnomu medichnomu diskursi* [Conceptual metaphor in English medical discourse]. *Philological Studies. Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University*, vol. 9, pp. 479-484 (In Ukraine)

Cherkas, N. (2024). The concept of cognitive metaphor. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»* (August 16, Oxford, UK), pp. 202-206. DOI: <https://doi.org/10.36074/lo-gos-16.08.2024.040>

Dovzhenko, O. (Ed.). (2017). *10 dumok Tarasa Prohaska pro literaturu, grafomaniju i kajf chitactva* [Ten thoughts by Taras Prohasko about literature, graphomania, and the pleasure of reading]. *Your City*. Retrieved from https://tvoemisto.tv/exclusive/desyat_dumok_tarasa_pro_haska_pro_literaturu_grafomaniyu_i_kayf_chytatstva_84819.html (In Ukraine)

Earl R. MacCormac. (1985). *A Cognitive Theory of Metaphor*. Cambridge, MA: MIT Press, 254 p.

Gibbs, R. (2012). *Embodiment and Cognitive Science*. New York, Cambridge University Press., 348 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511805844>

Guo, Z. (2023). Conceptual Metaphor and Cognition: From the Perspective of the Philosophy of Language. *Journal of Innovation and Development*, vol. 3, issue1, pp. 73-75. DOI: <https://doi.org/10.54097/jid.v3i1.8424>

Hundorova, T. (2005). *Pisljachornobilska biblioteka. Ukraïnskij literaturnij postmodern* [The Post-Chornobyl Library. Ukrainian Literary Postmodernism]. Kyiv, Krytyka Publ., 263 p. (In Ukraine)

Jin, Z. (2024). Approaches to Metaphor: Cognitive-linguistic and Philosophical Perspectives. *Communications in Humanities Research*, vol. 30, pp. 133-139. DOI: <https://doi.org/10.54254/2753-7064/30/20231666>

Khoma, V. (2020). *Konceptual'na metafora jak zasib realizacii konceptu self-alienation / samovidchuzhennja v anglo-movnomu naukovu-fantastichnomu diskursi* [Conceptual metaphor

as a means of realizing the concept of self-alienation in English-language science fiction discourse]. *World Science*, vol. 3, issue 1(53), pp. 27-33.

Koliadenko, O. (2009). *Kognitivna metafora jak zasib ob'ektivacii konceptu «strah» u tvorah M. Kocjubinskogo* [Cognitive metaphor as a means of objectifying the concept of "fear" in the works of M. Kotsiubynsky]. *Ukrainian Language*, vol. 3, pp. 39-46 (In Ukraine)

Kövecses, Z. (2010). A new look at metaphorical creativity in cognitive linguistics. *Cognitive Linguistics*, vol. 21, issue 4, pp. 663-697. DOI: <https://doi.org/10.1515/cogl.2010.021>

Kövecses, Z. (2012). Creating metaphor in context. In E.K. Szabó, G. Sonkoly (eds.). *Cognition and Culture. The Role of Metaphor and Metonymy*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, pp. 28-44.

Kövecses, Z. (2018). Metaphor universals in literature. *ANTARES: Letras E Humanidades*, vol. 10, issue 20, pp. 154-168. DOI: <http://dx.doi.org/10.18226/19844921.v10.n20.10>

Kulchytska, O.V., (2022). Pejoratives and cognitive metaphor in modern American novel. *Transcarpathian Philological Studies*, vol. 21, issue 2, pp. 62-66. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.12>

Kupchyshyna, Yu. (2017). *Kognitivna priroda metaforichnih peretvoren v anglomovnih hudozhnih tekstah* [The cognitive nature of metaphorical transformations in English fiction texts]. *Odesa Linguistic Journal*, vol. 9, issue 1, pp. 121-125 (In Ukraine)

Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago, University of Chicago Press, 242 p.

Lendielova, V. (2010). *Taras Prohasko: "Neprósti" (avtor, jakij stoit [sam] nad soboju* [Taras Prokhasko: *The UnSimple* (the author who stands above himself)]. *Word and Time*, vol. 3, pp. 81-86 (In Ukraine)

LiPing Fan, (2018). Literature Review on the Cognitive Approach to Metaphor. *Procedia Computer Science*, vol. 131, pp. 925-928. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.04.224>

Madsen, M.W. (2016). Cognitive Metaphor Theory and the Metaphysics of Immediacy. *Cognitive Science*, vol. 40, pp. 881-908. DOI: <https://doi.org/10.1111/cogs.12320>

Martyniuk, A.P. (2011). *Slovník osnovnih terminiv kognitivno-diskursivnoï lingvistiki* [Dictionary of Key Terms in Cognitive-Discursive Linguistics]. Kharkiv, V.N. Karazin Kharkiv National University Publ., 196 p. (In Ukraine)

Naienko, H.M. (2019). *Kognitivna metafora v naukovomu teksti P.O. Lavrovskogo* [Cognitive metaphor in P.O. Lavrovskyi's scientific text]. *Movoznavstvo / Linguistics*, vol. 1, pp. 31-43. DOI: <https://doi.org/10.33190/0027-2833-304-2019-1-003> (In Ukraine)

Plaksina, I.Yu. (2013). *Kognitivna teorija metafori* [Cognitive theory of metaphor]. *State and Regions. Series: Humanities*, vol. 2-3, issue 33-34, pp. 59-62 (In Ukraine)

Prokhasko, T. (2002). *NeprOsti* [The UnSimple]. Retrieved from <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15285> (In Ukraine)

Prokhasko, T. (2010). *Bachu zhittja, jak literaturu* [I see life as literature]. *Verbalist*. Retrieved from <https://bukvoid.com.ua/digest/2010/07/29/093207.html> (In Ukraine)

Slavova, L. (2012). *Kognitivni metafori u strukturi konceptu POLITIK (na materialii amerikanskogo ta ukrainskogo politichnogo diskursu)* [Cognitive metaphors in the structure of the concept POLITICIAN (based on American and Ukrainian political discourse)]. *Problems of Semantics, Pragmatics and Cognitive Linguistics*, vol. 22, pp. 275-284 (In Ukraine)

Spirina, O. (2025). «NeprOsti» *Tarasa Prohas'ka: labirint sensu, chasu ta miscja* [Taras Prokhasko's *The UnSimple*: The labyrinth of meaning, time, and place]. *Sensor*. Retrieved from <https://sensormedia.com.ua/essays/neprosti-tarasa-prohaska-labirynt-sensu-chasu-ta-misczja/> (In Ukraine)

Steen, G.J. (2023). Thinking by metaphor, fast and slow: Deliberate Metaphor Theory offers a new model for metaphor and its comprehension. *Frontier in Psychology*, vol. 14, pp. 1-16. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1242888>

Striuk, T.V. (2019). *Potencial kognitivnoï metafori v politichnomu teleinterv'ju Petra Poroshenka* [The potential of cognitive metaphor in Petro Poroshenko's political TV interview]. *Young Scientist*, vol. 7, issue 71, pp. 81-85. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-18> (In Ukraine)

Sviato, R. (2011). *NeprOstij baj Tarasa Prohaska* [The UnSimple by Taras Prokhasko]. *LitAccent*. Retrieved from <https://litacent.online/2011/11/22/neprostyj-baj-tarasa-prohaska/> (In Ukraine)

Teich, M., Leal, W., Jost, J. (2025). Diachronic data analysis supports and refines conceptual metaphor theory. *PLOS Complex Systems*, vol. 2, issue 8, pp. 1-26. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pcsy.0000058>

Tkachyk, O.V. (2013). *Konceptualna metafora jak sposib piznannja dijsnosti* [Conceptual metaphor as a way of understanding reality]. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Philological Sciences*, vol. 4, issue 273, Part 1, pp. 81-87 (In Ukraine)

Turner, M. (1996). *The Literary Mind*. New York, Oxford University Press, 198 p.

Yemets, O. (2001). *Rol konceptualnih metafor u stvorenni avtorskoï kartini svitu* [The role of conceptual metaphors in creating the author's worldview]. *Studia Methodologica*, vol. 9, pp. 45-49 (In Ukraine)

COGNITIVE METAPHOR AS A MEANS OF MENTAL REPRESENTATION OF REALITY IN TARAS PROKHASKO'S *The UnSimple*

Olena M. Turchak, Alfred Nobel University (Ukraine)

e-mail: olena.turchak@duan.edu.ua

Hennadii A. Onyshchenko, Dnipro University of Technology (Ukraine)

e-mail: Onyshchenko.G.A@nmu.one

DOI: <https://doi.org/10.32342/3041-217X-2025-2-30-15>

Key words: *cognitive metaphor, structural metaphor, orientational metaphor, ontological metaphor, spatio-temporal metaphor, interaction metaphor.*

The article is devoted to the analysis of cognitive metaphor as a means of mental reflection of reality in Taras Prokhasko's novel *UnSimple*. It focuses on how metaphorical models structure the artistic world of a literary work and convey the peculiarities of the author's worldview.

The *aim* of the study is to identify the peculiarities of cognitive metaphor functioning as a means of mental reflection of reality in Taras Prokhasko's literary work, to determine its role in the formation of the figurative system of the novel and the author's vision of reality.

The following *tasks* are subordinated to the aim: to consider the theoretical foundations of cognitive metaphor analysis within cognitive linguistics as a methodological basis for the study of literary texts; to analyse existing classifications and types of cognitive metaphors in language; to determine which types of cognitive metaphors are represented in the work, how the relationship between conceptual structures and metaphorical thinking manifests itself; to investigate the role and functions of cognitive metaphor in the constructing and representating the mental picture of the world depicted in the novel.

The material for the study is the text of the novel *UnSimple*, which stands out for its high metaphorical density, multi-layered symbols and internal philosophy. The analysis is carried out by means of cognitive and contextual analytical *methods*, taking into account philosophical-anthropological and ontological approaches to the interpretation of a literary work. In the course of the work, a number of conceptual areas have been identified that organise the artistic space of the novel: memory, history, nature, path, destiny, voice, love, space. Each of these spheres is constructed through metaphorical models that add dynamism, inner depth, and existential content to these domains.

Groups of structural, orientational, and ontological metaphors have been identified. Structural metaphors such as "*life – journey*," "*history – place*," and "*letter – memory*" shape the narrative logic of the novel: the characters' lives are understood as a path connected with the exploration of space, a return to their origins, and a search for identity. The orientational metaphors "*upward movement – enlightenment*" and "*downward movement – darkness*" reflect the internal changes of the characters and their spiritual experience. Ontological metaphors, including "*man – universe*," "*love – balance of the world*," and "*voice – life force*," emphasise the philosophical and existential dimension of the literary work, where the inner state of the individual determines the quality of their connection with the world.

Special attention is paid to how metaphor is used to construct the image of memory as a means of returning to, collecting and reinterpreting ancestral and individual history. Memory in the novel is a space capable of both preserving the existing and transforming it, while letters and voices act as material carriers of this memory.

It has been established that in T. Prokhasko's novel, metaphor performs the following functions: *cognitive* (conceptualising) (structures the characters' experiences, allows them to comprehend reality: "life – path," "fate – direction"); *interpretative* (helps the protagonists to rethink the history of their own family and the events that determined their existence: "history – place"); *emotional and value-based* (conveys

inner states, spiritual shifts, existential experiences: “movement in darkness – search for truth”); *aesthetic* (poetic) (creates artistic imagery and unique poetics of the text); *philosophical-existential* (shapes the author’s understanding of existence, human relations with the world: “man – universe”); *identifying* (connects the individual with the landscape, family, memory of place: “place – key to history”); *communicative-memorial* (ensures the transfer of experience between generations, the preservation of voice, the persistence of memory: “letter – memory,” “voice – life”).

The results of the study prove that metaphor in the novel is foundational to constructing artistic reality, serves to form the author’s picture of the world, and is a tool for representing the characters’ experiences. Cognitive metaphor thus bridges the physical and spiritual, individual and collective, historical and mythological dimensions of human existence. The novel ultimately models a world where language does not describe reality, but creates it.

Дата надходження до редакції / Submitted: 24.01.2025

Дата прийняття до публікації / Accepted: 25.09.2025

Дата публікації / Published: 02.12.2025